

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342: 342

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/12>

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗАВДАННЯ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

NATIONAL SECURITY STRATEGY OF UKRAINE IN THE MODERN CONDITIONS: TASKS AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

Антонов В.О., д.ю.н., доцент,
провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

У статті зазначається, що стратегія національної безпеки є відправним пунктом для формування конституційно-правових засад системи національної безпеки, всієї діяльності по розбудові незалежної України. Адже саме стратегія національної безпеки визначає пріоритетні цілі, завдання, принципи та механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Підкреслюється, що головна мета стратегії – забезпечити такий рівень національної безпеки, який би гарантував права і свободи людини і громадянина, сталий інноваційний розвиток України, її культури та ідентичності, конкурентоспроможність економіки, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави в сучасному світі. Забезпечення національної безпеки держави постає як одна з найважливіших умов здійснення вказаних перетворень, реалізації стратегічної мети побудови України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави.

Стратегія національної безпеки України в сучасних умовах повинна визначати в якості стратегічної мети формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями, в якій повага і захист прав і законних інтересів особи, усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп є запорукою незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України. Автором здійснено аналіз цього акту та зроблено висновок про недостатність зафіксованих у ньому гарантій забезпечення національної безпеки України.

На основі обґрунтування необхідності проведення Україною активної наступальної інформаційної політики з метою реалізації та захисту своїх національних інтересів у гуманітарній, зовнішньо- і внутрішньополітичній сферах державної політики, автором запропоновано вжиття конкретних практичних заходів.

Зроблено висновок про те, що оскільки на сучасному етапі основний аспект загроз національним інтересам України виникає саме на регіональному рівні, загрози, що породжуються регіональними тенденціями, є небезпечнішими, ніж глобальні виклики.

Ключові слова: стратегія національної безпеки, система національної безпеки, зовнішні і внутрішні загрози, права і свободи людини і громадянина.

The article states that the national security strategy is the starting point for the formation of the constitutional and legal foundations of the national security system, all activities for the development of an independent Ukraine. After all, it is the national security strategy that determines the priority goals, tasks, principles and mechanisms for protecting the vital interests of the individual, society and the state from external and internal threats. It is emphasized that the main goal of the strategy is to ensure such a level of national security that would guarantee the rights and freedoms of man and citizen, the sustainable innovative development of Ukraine, its culture and identity, the competitiveness of the economy, and the further strengthening of the international positions and authority of the Ukrainian state in the modern world. Ensuring the national security of the state appears as one of the most important conditions for the implementation of the specified transformations, the realization of the strategic goal of building Ukraine as a sovereign, independent, democratic, social and legal state.

The national security strategy of Ukraine in modern conditions should define as a strategic goal the formation of favorable conditions for ensuring the interests of citizens, society and the state with a stable and growing market economy, a state governed by European political and economic values, in which rights and legitimate interests are respected and protected of all territorial communities, social strata, ethnic groups is a guarantee of independent, free, sovereign and democratic development of a united Ukraine. The author analyzed this act and concluded that the guarantees for ensuring the national security of Ukraine contained in it are insufficient.

Based on the rationale for the need for Ukraine to pursue an active offensive information policy in order to implement and protect its national interests in the humanitarian, foreign and domestic political spheres of state policy, the author proposes the adoption of specific practical measures.

It is concluded that since at the present stage the main aspect of threats to the national interests of Ukraine arises precisely at the regional level, the threats generated by regional trends are more dangerous than global challenges.

Key words: national security strategy, national security system, external and internal threats, human and citizen rights and freedoms.

Події, що сталися за останній час, і зокрема війна Росії проти України, дають підстави констатувати, що перед Україною постала альтернатива: чи приєднатися до НАТО, що посідає провідне місце у складній архітектурі європейської та євроатлантичної системи безпеки, чи, навпаки, продовжувати набувати подальшого статусу нейтральної (позаблокової) держави.

Аналізуючи ці аспекти, вважаємо, що позаблоковий статус необхідно розглядати як тимчасове явище, яке було властиве для певного історичного періоду розвитку України як незалежної держави. Розуміючи склад-

ність розв'язання цієї доленосної для України проблеми, відомий учений, ідеолог стратегії України у відносинах з НАТО, экс-секретар РНБО України В. Горбулін зазначав, що в процесі створення нової структури безпеки в Європі «не можна виключати зміни статусу України як позаблокової держави, але треба почекати» [1]. На нашу думку, сьогодні для України такий час настав.

І не буде помилковим твердження, що внаслідок кардинальних змін у геополітичній обстановці на Європейському континенті, зокрема на пострадянському просторі, Україні слід відмовитись від політики балансування

і необхідно остаточно визначити свій геополітичний вибір. Таким стратегічним вибором має стати приєднання України до НАТО, який гарантуватиме країні зміцнення її державного суверенітету, збереження незалежності і територіальної цілісності, оскільки ні сам Альянс, ні його члени не зазіхають на ці базові національні інтереси. Інакше поглинання України Росією чи приєднання першої до другої призведе до повної втрати цих базових цінностей української нації і зникнення України як незалежної, суверенної держави. Важливою складовою цього процесу має стати формування таких геополітичних інтересів, що пов'язані з її приєднанням до Північно-Атлантичного альянсу.

Слід зазначити, що базовий стратегічний інтерес України до Альянсу пов'язаний передусім з тими сприятливими умовами, які надає членство в НАТО для зміцнення демократичних цінностей і побудови громадянського суспільства. Саме вступ України в НАТО стане, по суті, реальною реалізацією її цивілізаційних інтересів, оскільки означатиме входження української держави у європейський цивілізаційний процес. Більше того, членство в НАТО надасть нам вагомий гарантії збереження національної ідентичності та єдності української нації, оскільки саме перебування у спільноті цивілізованих демократичних країн – членів Альянсу сприятиме формуванню української національної еліти, орієнтованої на національні та європейські цінності, розвитку української національної культури та культури національних меншин. Водночас воно значно обмежує можливості російської інформаційної і культурної експансії в Україну, що закріплює в українцях малоросійську провінційну ментальність [2, с. 6].

Так, однією із форм інформаційно-психологічної війни РФ з обґрунтування своєї політики стосовно України (в т. ч. анексії Криму, частини території Донецької та Луганської областей, провокування розколу і ворожнечі в українському суспільстві, а також просування ідей федералізації) є викривлене тлумачення історичних подій у вигідному для Росії світлі. Фактично зазначений підхід є основою антиукраїнської пропаганди російської сторони і включає такі головні напрями:

- хибне ототожнення ідеології українського націоналізму з німецьким нацизмом, яке не має під собою жодних правових підстав. У цьому контексті Росією формуються спотворені образи ООН і УПА, а також поняття «бандерівець» подається як синонім неофашистських сил. Зазначене має на меті дискредитацію всіх українських патріотичних сил, що обстоюють незалежність України, насамперед перед Росією. Водночас, зокрема, документи Міжнародного військового трибуналу (м. Нюрнберг) свідчать про активну боротьбу ООН та УПА з нацистськими військами під час окупації ними України. Ці ж документи є підтвердженням того, що бойові дії т. зв. «бандерівців» проти радянських військ і проти нацистів обумовлювалися винятково боротьбою за незалежність України;

- міфологізація Другої світової війни та нав'язування думки про визначальну роль виключно російського народу в здобутті перемоги над нацистською Німеччиною. Російськими істориками і пропагандистами активно формується образ російського народу як основного переможця у війні. Водночас значно применшується внесок у боротьбу з фашизмом інших народів колишнього СРСР. Крім того, Росією замовчується той факт, що український народ зазнав найбільших втрат у роки Другої світової війни (10 млн загиблих) [3], на противагу чому поширюється інформація про нібито масовий колабораціонізм населення Західної України;

- переконання у винятково позитивних наслідках для України її перебування у складі СРСР, де аргументи на користь цієї ідеології розподіляються за такими напрямками: економічні – стверджується про провідну роль СРСР, насамперед Росії, у відновленні економічного потенціалу України після Другої світової війни та його подальшому

розвитку. Згідно з аргументацією російських ЗМІ керівництво СРСР інвестувало значні кошти у науково-технічний розвиток української економіки (включаючи металургію, авіабудування, хімічну промисловість, машинобудування та космос), що забезпечило міцні позиції України у цих галузях на міжнародному рівні;

- державотворчі – формується думка, що Україна існує в її нинішніх кордонах винятково завдяки СРСР. За твердженням російської сторони, саме під час перебування України у складі Радянського Союзу до України були приєднані території Північної Буковини і Південної Бессарабії, Закарпаття, Крим, а також збережені в її складі південно-східні райони з переважаючим російським населенням;

- формування суспільної думки про відсутність історичних передумов існування незалежної Української держави. У наведеному контексті головні зусилля російських істориків і політтехнологів спрямовуються на підрив ідеї існування самостійної Української держави. З цією метою обґрунтовується історико-культурна єдність російського і українського народів, які нібито за часів Київської Русі проживали в одній країні (Російській імперії, СРСР). При цьому стосовно Київської Русі російські підручники використовують територіально нейтральне поняття «Древня Русь», яка розглядається як початок Російської державності. Крім того, апелюючи до імперського минулого Росії, сучасні російські вчені, політики та журналісти впроваджують у масову свідомість такі назви території України, як «Малоросія» і «Новоросія».

Слід зазначити, що саме ці історичні аспекти були використані президентом РФ В. Путіним і для дискредитації керівництва України в інтерв'ю китайським ЗМІ 19 травня 2016 р. Зокрема, за його словами, причиною дестабілізації обстановки в Україні стали «...спроби ревізії результатів Другої світової війни, що є неприпустимим і може мати вкрай небезпечні наслідки. Свідченням цього є трагічні події в Україні – розгул неонацистських сил, які здійснюють справжній терор проти мирного населення».

Водночас керівництво РФ приділяє посилену увагу популяризації вигідної для нього інтерпретації історичного минулого Росії. Так, під особистим керівництвом В. Путіна створена так звана «Єдина концепція вітчизняної історії», у рамках якої розроблюються навчальні програми для середніх шкіл та вищих навчальних закладів, а також будується система оцінки знань на основі єдиного державного екзамену РФ. Крім того, на основі зазначеної концепції формуються спільні підходи до оцінок історичних подій з іншими країнами СНД, а також узгоджуються проекти підручників історії.

Стратегічна важливість інтерпретації зазначених проблем для Росії була відмічена В. Путіним у січні 2016 р. під час зустрічі з розробниками навчально-методичного комплексу російської історії за участю представників керівництва та наукових і освітніх кіл РФ. За словами президента РФ, вітчизняна історія є основою російської ідентичності та формує ставлення населення до політики керівництва країни у найближчій, середньостроковій та віддаленій перспективі.

Таким чином, одним із ключових елементів у стратегії відновлення Росією статусу провідної світової держави є ідеологічне обґрунтування правомірності встановлення нею контролю над пострадянським простором шляхом вигідної для РФ інтерпретації історичних подій.

Цей підхід використовується Росією для виправдання військової агресії у 2022 р. проти України: формується думка про відсутність історичних передумов для існування незалежної Української держави, ідеологія українських націонал-патріотичних сил хибно ототожнюється з нацистсько-фашистською, а громадськість переконується у винятково позитивних наслідках перебування України в складі державних утворень під керівництвом Росії (Російська імперія, СРСР).

Така політика РФ становить реальну загрозу національній безпеці України, оскільки спрямовується на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в країні, провокування розколу в українському суспільстві, а також дискредитацію незалежності нашої країни та її євроінтеграційного курсу.

Зазначена ситуація зумовлює необхідність проведення Україною активної наступальної інформаційної політики з метою реалізації та захисту своїх національних інтересів у гуманітарній, зовнішньо- і внутрішньополітичній сферах державної політики. На початковому етапі вважається за доцільне вжити таких практичних заходів:

- визначити та затвердити базові засади української історії, використати їх як основу для побудови національної ідеології України та розробки навчально-методичних матеріалів з історії України;

- ініціювати створення загальноєвропейської експертної комісії з вироблення спільних підходів до оцінки історичних подій в країнах Центрально-Східної Європи та протидії заходам (насамперед РФ) з фальсифікації історії;

- доручити профільним державним органам України у взаємодії з відповідними неурядовими організаціями провести історико-політичний аналіз підходів суміжних держав до трактування спірних питань в історії відносин з Україною. На цій основі розробити план і організувати проведення інформаційних заходів з нейтралізації антиукраїнського впливу, які включатимуть: оприлюднення матеріалів з висвітленням історії України та розвитку її відносин із суміжними державами; проведення конференцій, круглих столів, міжнародних зустрічей з обговорення історичних питань, організацію дискусій довкола спроб Росії викривлено інтерпретувати історичні події тощо.

Слід зазначити, що однією із складових політики національної безпеки є оцінка існуючих і потенційних загроз і шляхів усунення чи мінімізації ризиків та загроз, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Саме процес оцінки та прийняття рішень має здійснюватися з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, наявності власних можливостей для нейтралізації та відвернення як реальних, так і потенційних загроз, а також можливостей взаємодії з іншими державами в метою захисту своїх національних інтересів.

Слід зазначити, що мінливе і суперечливе зовнішнє середовище характеризується посиленням дії чинників, які ставлять під загрозу стратегічну стабільність у світі та знижують рівень міжнародної безпеки:

- конкуренція між провідними світовими гравцями (державами і блоками) за домінування у системі нового світоустрою набуває ознак поступового переходу від латентного до відкритого протистояння. Окреслилася тенденція до пошуку домовленостей між великими державами щодо новітнього розподілу «сфер впливу», що супроводжується нехтуванням нормами міжнародного права та застосуванням механізмів силового тиску. В умовах світової економічної кризи посилюється національний егоїзм і прагнення провідних держав світу розв'язати свої проблеми за рахунок інших держав, неспроможних адекватно реагувати на сучасні небезпеки і виклики;

- ситуація навколо існуючих договорів, угод і режимів систем міжнародної безпеки, у тому числі призупинення дії Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ), суттєво впливає на стан міжнародної, регіональної та наці-

ональної безпеки України. Нові підходи США до утворення систем протиракетної оборони, змінюють ситуацію у сфері безпеки на регіональному рівні. Використання мобільних протиракетних систем дає змогу більш ефективно впливати на стан безпеки не тільки у європейському регіоні, а й у будь-якій частині світу;

- вплив міжнародних безпекових інституцій, РБ ООН, ОБСЄ тощо все більш послаблюється на користь світовим центрам сили, що у перспективі веде до переформатування усєї системи міжнародної безпеки. За умов стагнації міжнародної системи загальноєвропейської та світової безпеки, невизначеності засад нової системи з одночасним демонтажем основ існуючої, спостерігається тенденція до більш широкого застосування сили у розв'язанні внутрішніх та зовнішніх проблем;

- однією з визначальних тенденцій сучасного безпекового середовища є те, що нагальність глобальних загроз міжнародній безпеці зменшується на користь регіональних, негативні наслідки яких можуть мати потенціал глобального впливу. Істотним викликом для системи міжнародних відносин, глобальної і регіональної безпеки стали події, пов'язані з визнанням окремими державами незалежності деяких самопроголошених держав у супереч нормам міжнародного права;

- спостерігається інтенсивна мілітаризація як провідних держав світу (про що свідчать надвеликі та зростаючі витрати на оборону, прискорена технологічна модернізація їх арсеналів, а також те, як швидко й ефективно конвертують у військову могутність свій зростаючий економічний потенціал нові центри сили), так і пострадянського простору.

Пострадянський простір як і раніше залишається зоною нестабільності, де не виключені міждержавні та внутрішні збройні конфлікти, які можуть набувати регіональних масштабів.

За умов дефіциту енергоресурсів загострюється конкуренція (потенційно із застосуванням силових методів) за сфери доступу до нових і перерозподіл уже розвіданих енергоресурсів у світі, насамперед в Арктиці та Каспійському регіоні, та переформування маршрутів їх доставки на традиційні ринки. Це може загострити конкуренцію і конфлікти у цій сфері між РФ, з одного боку, та країнами – членами ЄС та НАТО (Норвегія, США, Канада) – з другого.

Україна у цьому контексті знаходиться серед найбільш уразливих країн. Ситуацію загострює відсутність результативних соціально-економічних реформ та антикризових програм, які підміняються очікуваннями зовнішньої допомоги на основі обіцянок з боку міжнародних організацій та потужних держав. Держава не самодостатня у забезпеченні власної зовнішньополітичної безпеки не має жодних ефективних міжнародних гарантій і фактично позбавлена гарантій союзницької підтримки з боку «стратегічних партнерів» у випадку серйозного зовнішнього конфлікту.

Поряд із цим доволі важливо зазначити, що на сучасному етапі основний аспект загроз національним інтересам України виникає саме на регіональному рівні. Відтак загрози, що породжуються регіональними тенденціями, видаються небезпечнішими, ніж глобальні виклики. Про це свідчить російсько-грузинський конфлікт, російсько-український військовий конфлікт та анексія Росією території Криму та частини території Донецької та Луганської областей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестеренко Е. Один день, який може змінити статус України. *Всеукраїнські відомості*. 1996. 17 квітня. С. 4.
2. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / О. П. Дергачов та ін.; за ред. Г. М. Перепелиця. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2004. 407 с.
3. Тронько П. Т. Внесок народу України в Перемогу над гітлерівськими загарбниками. *Український історичний журнал*. 2005. № 3. С. 95–100.